

Nu & Då

FÖR MEDLEMMAR I VÄSTERVÅLA (SOCKEN) HEMBYGDSFÖRENING

ISSN 2004-1934

”För en levande landsbygd med känd historia”

Nr 4. 2021. Årgång 5

Västervåla och järnet

Järnbruket har spelat en stor roll i vår bygds historia. Fanns det bebyggelse här innan bergsbruket kom igång? Det var en av frågorna som Ing-Marie Pettersson Jensen tog sig an i sitt avhandlingsarbete om bergsbruket i Norbergs gamla bergslag. Studierna resulterade i den innehållsrika boken *Norberg och järnet*, som skildrar förhistorisk tid till sent 1500-tal. Nu & Då kan nu utifrån en av många kartor i denna bok visa en översikt av alla lämningar av hyttor, hamrar och gruvor i Västervåla.

Som svar på ovanstående fråga, jo, i Västervåla levde människor långt innan bergmalm började brytas och hyttor byggas vid vattendragen. Det vittnar blåsternarna vid Dunshammar om, där vissa fynd är daterade till före 400-talet. Vi har också gravfynd vid Långgårdet som daterats till vikingatid. I detta nummer av Nu & Då berättar Anders Wesslén om utgrävningarna av dessa, där hembygdssföreningen var en drivande kraft.

Mest känt i Västervåla är otvivelaktigt världsarvet Engelsbergs bruk. Men vem var egentligen den förste att anlägga en hytta där? Englika har vi hört om, men när levde han och var han verkligen släkt med frihetshjälten Engelbrekt? Krister Forsberg har fördjupat sig i dessa frågor och skriver om det på sidorna 6 och 7.

Angående Engelbrekt kan vi påminna oss att det var dalkarlar som utsåg Engelbrekt till sin ledare och att Norbergs bergslag på 1400-talet tillhörde Dalarna. Alla med anor i Västervåla från medeltiden har därför troligtvis förfäder som deltog i Engelbrekts uppror mot den danske kungen 1434-1436.

Utflykt till Trummelsberg i september. Vår guide Christine Larnhed från Vretarne byalag berättar för intresserade åhörare. Foto Mats Källstig.

Kalendarium m.m.

En fornminnesvandring genomfördes i Trummelsberg i september. Även utskeppningshamnen i Västansjö besöktes.

Den 30 september bjöds på en filmvisning av *Petrolea*, en film om oljehistoria. Det var ett välbesökt samarrangemang med Oljeöns vänförening, Föreningen för musik och kultur i Engelsberg och Engelsbergsbygdens intresseförening.

I dagsläget finns inga nya aktiviteter planerade.

Hyttan vid Spannebo

I Nu & Då nummer 2 i år stod om den nya informationen vid Spannebo hytta. Nu har en ståtlig ny skylt satts upp, platsen har röjts och skyltarna som Elis Sundblad satte upp kring 1970 har putsats. Det har blivit ett tillgängligt och inbjudande besöksmål.

Stort tack till alla som bidragit till detta nummer. Särskilt tack till Björn Clasénius för slutredigering. Nästa nummer beräknas komma i mars 2022. God Jul och Gott Nytt År!
Lisbeth Jonsson

Utgivare: Västervåla Hembygdssförening
Bankgiro: 5619-7783
Websida: www.hembygd.se/v-sterv-la-hembygdssf-rening

Redaktion: Lisbeth Jonsson, lisbeth@emmervall.se
070-2715972. Ansvarig för text och foto om inte annat anges.
Tryck: Graf & Bild, Västerås

Brandgraven på Långgärdet

Arkeologisk undersökning mellan den 9 och 15 september 1978

”Nu ska vikingen upp i ljuset”, utropade Harry Brusling när *Vestmanlands Läns Tidning* besökte utgrävningen av ett antal övervuxna stenrösen vid Långgärdet i Västervåla i september 1978. Den stundande undersökningen av de mystiska formationerna i beteshagen sades vara den första arkeologiska utgrävningen i Ängelsberg. Undersökningen av järnframställningsplatsen år 1968 i Dunshammar räknades med andra ord inte som en regelrätt arkeologisk utgrävning.

Västervåla hembygdsförening stod bakom initiativet. Föreningens medlemmar spekulerade och hoppades på att rösen i själva verket var vikingagravar och hagen ett gammalt gravfält. ”Min förhoppning är förstås att det ska vara en mästernsmed från platsen som är begravd här ...” sade Elis Sundblad, entusiastisk hembygdsforskare och pensionerad ingenjör från Västerås. Utgrävningen skedde endast en kilometer från den plats där han tidigare funnit spår efter förhistorisk järnframställning. Elis Sundblad, Arne Olsson och Harry Brusling reste ett fotograferingstorn, tio meter högt, för att kunna ta bilder från ovan av stenrösen på Långgärdet, med hjälp av fjärrkontroll.

Det var på 1960-talet som folkskolläraren Sixten Thorén pekade ut ett antal mystiska rösen i samband med en inventering i landskapet. Till slut kunde experter identifiera ett 20-tal stensättningar. Platsen är belägen intill en naturskön sluttning ner mot sjön Åmanningens östra strand.

Landsantikvarien i Västerås, Krister Ström var länge tveksam till teorin om att det rörde sig om vikingagravar. ”Det här är ingen typisk stenåldersgrav”, bedyrade han.

Foto från VLT, 9 september 1978. Lansantikvarien och intresserade från hembygdsföreningen hjälps åt.

Men om det var fråga om en järnåldersgrav skulle den bli det dittills nordligaste gravfyndet i länet. Krister Ström deltog och ledde själv utgrävningen, väl assisterad av åtminstone sju man från den ”livaktiga” hembygdsföreningen. Lämningar från skilda tider präglade hagen, både gamla husgrunder och rivningsmaterial efter byggnader från modern tid.

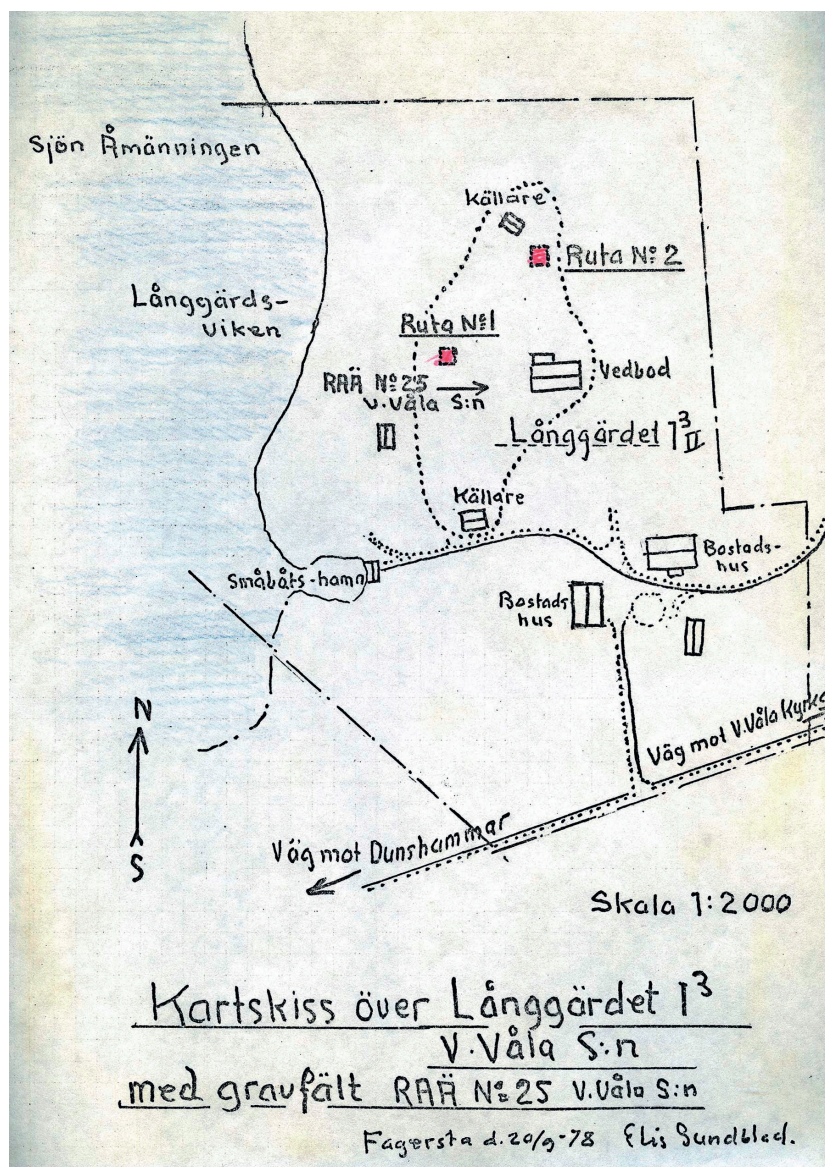
Utgrävningen koncentrerades först till en stensättning ungefär 30 meter från en vedbod (se ”ruta 1” på kartan).

Den lilla förhöjningen torvades av och rensades. Under stenarna låg dock ingen mästernsmed, viking eller något annat med ursprung från järnåldern utan endast sopor och tegelskärvor. Teamet fyllde därför igen ”ruta 1” men lät sig inte nedslås.

Några av entusiasterna i hembygdsföreningen förbereder grävningen. Från vänster Sigurd Wallén, Birger Larsson, dåvarande ordförande Harry Brusling samt Elis Sundblad.

Brandgraven på Långgärdet

I jordlagret förekom ett antal större kolbitar, som låg utspridda. Utgrävningsteamet bestående av både arkeologer från läns museet och amatörer påträffade ett antal brända ben samt – och här måste hembygdsföreningens medlemmar ha brustit ut i hurrarop! – ett antal järnföremål. De hade av allt att döma funnit en vikingatida brandgrav!

Fynden, som översändes till Riksantikvarieämbetet, var:

- En brodd i järn
- Två delar av en länk, också den av järn
- Fyra fragment av järnnitar (senare tolkade som trolig remhållare, bestående av ett dubbelt trekantigt, nitat beslag, "pincettliknande", med firsidig hank)
- En kam i tio delar gjord av ben
- Ett bryne (handverktyg för slipning av eggar) i fyra delar.

Sammanlagt 600 gram brända ben kunde skrapas ihop. Fynden daterades från cirka 400 till 1099 e.Kr. Sedan ett fältbesök i juni 1989 verkar inte platsen ha blivit föremål för någon ytterligare utredning, åtminstone inte från läns museets eller Riksantikvarieämbetets arkeologer.

Text samt bildkälla: Anders Wesslén.

Arbetet fortsatte vid en rund anläggning, 5 meter i diameter, strax öster om en jordkällare – "ruta 2". Efter "avtorvningen" påträffades stenar, ungefär 20 till 50 centimeter stora, lagda i tre skikt. I själva kantkedjan ingick några enstaka ännu större stenar. Håligheterna mellan stenarna var fyllda med pinnmo och ett tunt sandlager utgjorde anläggningens botten. I dess mitt träffade man på ett 5 centimeter djupt svartjordslager, cirka 1 till 1,2 meter i diameter.

Referenser:

- "Länets nordligaste grav från järnåldern?" av Ingemar Johansson i Vestmanlands Läns Tidning, VLT-Extra, den 9 september 1978.
- "Rapport över arkeologisk undersökning av rundstensättning på gravfältet, fornlämning nr 25, å fastigheten Långgärdet 1:3, Väster Våla Socken, Västmanland" av Krister Ström, Västerås fornminnesförening den 20 januari 1979, insänt till Länsstyrelsen i Västmanlands län.
- Senaste fältbesök 1989-06-12, se Inventeringsbok: 1.
- Strödda anteckningar, kartor, skisser och bilder ur Elis Sundblads personarkiv, privat ägo.

Rembeslaget som fanns i graven. Foto Gabriel Hildebrand. Statens historiska museum. Finns digitaliserad. Sök i samlingarna på "Västervåla".

Bygdehistoria i järnets tecken

Västervåla och järnet

I Nu & Då har det under de senaste två åren stått en del om tidigare hyttor i Halvarsviken, Ombenning och Våla, för att nämna några. I detta nummer blir det särskilt fokus på tidigare hyttor och hamrar i det gamla Engli-kobenning och i Trummelsberg. Men därmed är ämnet långt ifrån uttömt. Det finns så många fler!

Dags för en översikt.

År 1994 kom det ut en atlas över Norbergs bergslag, där lämningar från bergsbruket i Västervåla fanns med. Ännu utförligare är Ing-Marie Pettersson Jensens bok *Norberg och järnet* från 2012. Där ingår Västervåla i inte mindre än 26 olika översiktskartor som omfattar gamla Norbergs bergslag före 1539. Där ingick förutom Västanfors, Västervåla, Norberg, Karbenning och Västerfärnebo i Västmanland även Söderbärke, Grytnäs, Folkärna och Hedemora socknar i Dalarna. Kartorna visar bebyggelse, ägande och bergsbrukslämningar från

förhistorisk tid till sent 1500-tal.

En av dessa kartor har vi nu via Ing-Marie fått tillgång till.

(Se nästa sida.)

Det var inte tekniken i sig som inspirerade Ing-Marie till studierna utan människorna som sysslade med järnhanteringen.

Boken innehåller oerhört mycket information. Jag kan rekommendera den till alla som är intresserade av att veta mer om vad som skedde i våra bygder under medeltiden och dessförinnan och som hade stor betydelse för hela landets utveckling.

Även informationen i nedanstående tabell är hämtad från *Norberg och järnet*.

Äldsta skriftliga belägg för medeltida bebyggelse		
Enhet	Äldsta stavning	År
Bodarne	Bodhum	1371
Djupnäs	Dyíupnes	1371
Ennora	Enenore	1399
Folkhyttan	Folkehytte	1556
Långgärdet	Longagerde	1540
Ombenning	Amundabygninger	1400
Stabäck	Staffbaekke	1462
Sörby	Sudherberghe	1399
Vretarne	Wreterne	1475
Våla	Walbo/Valum	1371
Västanberg	Vesterberghe	1399
Västansjö	Vestersío	1371
Ängelsberg	Englige	1371

Fornvandring i Trummelsberg

Från vänster. Tidigare banvall för hästtransport av järn till Västansjö. Foto Krister Forsberg.

Rostugnsruin.

Några av de 50 renoverade slagstenspelarna från brukets kolhus. Foto Mats Källstig.

Ovan. Offerskålar vid Stora Kedjen.

Trummelsbergs hytta anlades av Olav Trummel 1622. En ny hytta togs i bruk runt 1870 och lades ner 1907. Då den nya hyttan startade var det många som flyttade till Trummelsberg, men åren som följde låg orten i topp i Västervåla vad gäller utvandring till Nordamerika.

I Trummelsberg har naturen tagit över. Lämningarna från den en gång så livliga verksamheten framstår

nu som hemlighetsfulla och fantasieggande

Under vår fornvandring i september blev vi guideade av Christine Larnhed från Vretarne byalag. Hon gav liv åt öde platser genom berättelser från tidigare Trummelsbergsbor och visade på sådant som vi annars inte skulle ha uppmärksammat. Det blev en spännande upptäcktsfärd med fina naturupplevelser och många överraskningar.

Tidigare gruvor, stenbrott, hyttor och hamrar i Västervåla

- Hyttområde
- ▲ Hammarområde
- Gruvområde/Stenbrott

Karta över lämningar från bergsbruk i Västervåla socken

Kartan är indelad i byar med belägg från medeltiden och några från 1500-tal. Ombenning är avdelat med prickad brun linje som visar att västra delen tidigare tillhörde Norbergs socken.

Bearbetat från karta i boken *Norberg och järnet* av Ing-Marie Pettersson Jensen, med tillstånd av författaren. Kartan är ritad av Lena Berg.

För mer information om lämningarna och deras läge mer exakt kan man gå in på Riksantikvarieämbetets tjänst Fornsök på <https://app.raa.se/open/fornsok/>.

De två senare ligger vid bäckar med vatten från mossar. Den nittonde hyttlämningen ligger i Ennora, på gränsen till Fagersta. Lämningen är alldeles intill Åmänningen, invid en bäck som på Lantmäteriets karta från 1698 kallas Hyttbäcken. Det är samma namn som bäcken genom Ombenning har i dag.

Av dessa 19 hyttor bedöms 13 vara medeltida, alla utom de i Trummelsberg, den i Vretarne, en i Sorby, en i Ängelsberg och en i Stabäck.

Nitton hyttor

Tidigare hyttor är markerade med röda fyrkanter. Om man följer kartan medsols runt sjön och börjar ungefär klockan 12 ser man följande. I Ombenning finns fyra hyttlämningar, varav en ganska långt nedströms bäcken. För Ängelsberg ger kartan på sidan 6 en tydligare bild. Här fanns tre hyttor längs med Snytenån, varav åtminstone en daterats till 1300-talet, de övriga två från 1600-talet. I Stabäck fanns två hyttor, en norr om byn vid Hyttgärdet nära Snyten och en mer centralt i byn. Vattnet kom från små sjöar och mossar på höjderna söder om Stabäck, bland annat Stora Sänkmossen. I Sorby finns två hyttlämningar vid Märresjöbäcken, varav en vid Spannebo (se även sidan 1) och en längre ner vid Kvarnvreten. I Halvarsviken finns ett hyttområde vid avrinningen från Väster Mursjön, vid Sägbäcken. År 1698 fanns en sågkvarn på den hyttplatsen. På Åmänningens västra sida ligger två hyttområden en bit inåt land. I Trummelsberg har två hyttplatser funnits. Norr om Trummelsberg ligger Hyttebo, med en hyttlämning strax innan utloppet till Hyttebosjön, som får sitt vatten från sjön Trehörningen. Närmare Åmänningen finns tre hyttområden. Det sydligaste syns här på gränsen mellan Bodarne och Vretarne/Västansjö och ligger invid Kvarnbäcken som rinner från Södra och Norra Dammsjön. Det andra ligger invid Folkhyttan och det tredje i Djupnäs.

Åtta hamrar

Om vi följer kartan på samma sätt för att leta gröna trekant, som markerar tidigare hamrar, så hittar vi först två sådana i Ombenning. Vidare fanns tre hamrar vid Snytenån, se även kartan på sidan 6 och en hammare i Stabäck. Längst österut i en kil vid gränsen till Västerfärnebo och Ramnäs tidigare socknar finns lämningar efter Vallsjö smedja. Den ligger vid utloppet från Stora Vallsjön som tillhörde Västerfärnebo. Den är känd från krönikespelet *Hammarsmedjan vid Vallsjön*, som skrevs av folkskolläraren Sixten Thorén. Premiären var på 1930-talet och pjäsen har sedan spelats åtskilliga gånger, bland annat på hembygdens dag. Det åttonde och sista hammarområdet på denna tänkta rundtur finns i Trummelsberg.

Många gruvområden och stenbrott

De grå rundlarna på kartan markerar gruvområden och stenbrott. På östra sidan om Åmänningen finns det några kvartsbrott i Kvarnvreten och Märresjöns utlopp, samt ett par på båda sidor om landsvägen strax söder om Tyskbo. Här bröts kvarts på tidigt 1900-tal. Även väster om Åmänningen finns flera kvartsbrott. Men framför allt finns här ett antal gruvhål, som visar att man tidigare brutit järnmalm.

Bergsmännen i gamla Englikebenning

Bergsmän i det som blev Engelsbergs bruk

Vid slutet av 1600-talet började Per Larsson Höök, adlad Gyllenhöök (född 1645) köpa bergsmännens egendomar, skog och hyttor. Han namngav platsen för en ny hytta till Engelsberg. Det har skrivits och berättats en hel del om Gyllenhöök och de följande patronerna på Engelsbergs bruk. Men vi får inte glömma de bergsmän som kom före honom och lade grunden till det i dag så välkända bruket. Platsen hette först Englikobyggning, därefter Englikoboning och från 1500-talet Englikebenning. Järnhanteringen i Englikebenning hängde också nära samman med den i Stabäck, vilket syns på nedanstående karta. Stabäck var bolbyn, det vill säga den ursprungliga byn.

De förmodligen sista bergsmännen i Englikebenning var Anders Persson, som dog 1688 och Anders Tidiksson (död före 1674). I boken *En socken och en sjö* kan man läsa om deras respektive fäder Peder (nämnd i dokument 1608-1625) och Tidik (död 1632). De hade sex syskon som fick sina arvedelar i hyttan betalt i järn.

Om Tidik vet vi för övrigt att han dömdes för mökränkning. Det innebar samlag mellan två ogifta personer och medförde att mannen eller hans släkt fick betala böter till kvinnans släkt som kompensation för att hon inte längre var oskuld. Även hans bror Nils dömdes för samma brott, två gånger. Deras far var länsman men det hjälpte inte. De blev ändå dömda.

Fadern till Peder och Tidik var alltså länsman och hette Anders Persson (nämnd i dokument 1569-1600). Modern hette Elin och hennes far var bergsmannen Jöns. År 1539 står Jöns i skattelängderna som ensam ägare till Englikebenning. Elins mor Ursila kom från en släkt i Kallmora i Norbergs socken.

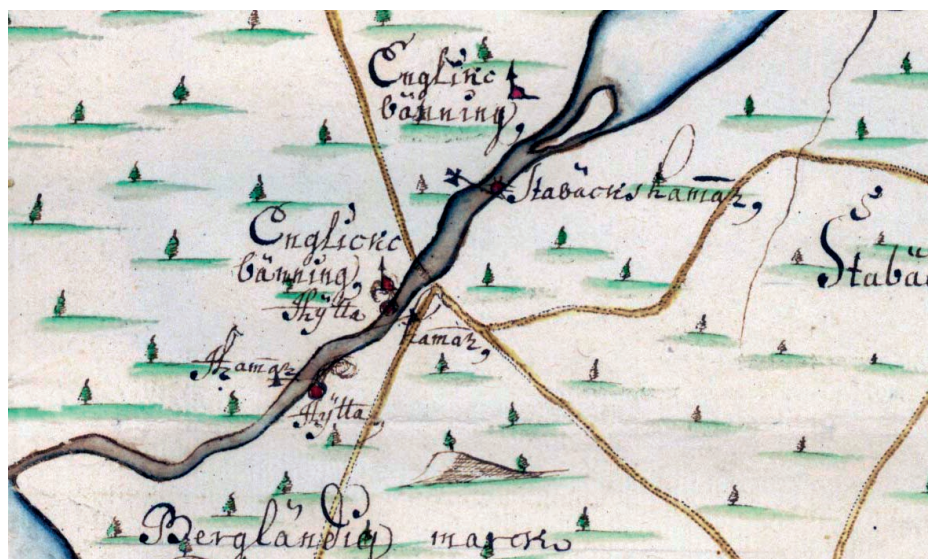
I sin bok om Norbergs bergslags härad och dess järnbergslag från 1835 skrev J. E. Ångman att det var *"en rik och märkvärdig släkt äfven utanför sitt stånd"*. Att den var framstående framgår bland annat av att Elins kusin Anders Holstensson var bergsfogde över Norberg, Västervåla och Färnebo socknar. En bergsfogde tog in skatt från hyttor och hammare. Han övervakade bergshanteringen och representerade kronan vid bergstingsrätten.

Beskedlige Englika i Stabäck

Den tidigast kända *Englika* i Västervåla finns omnämnd i ett brev 1371 där en *"Engliche"* tidigare hade överlåtit skog i Djupnäs till en annan person. Det var en bot för en förolämpning han tillfogat vederbörande. Det är med detta brev man tror att bergsmannen Englika är Engelbrekt Engelbrektssons farfar och kanske anlade den första hyttan i Englikebenning. Dock saknas belägg för att någon med namnet Englika har bott i Englikebenning. Näste Englika nämns i ett brev 22 februari 1462 *"aengleka j staffbaecke"*. Denne var bergsman och tolvman, det vill säga nämndeman vid tinget. I de äldsta bevarade skattelängderna från 1539, de jordeböcker som Gustav Vasa lät upprätta, finns en Englika i Stabäck. Det närmaste man kommer en direkt koppling till Englikebenning är i ett protokoll från tinget i Norberg 1547: *"Kom får rätten beskedlig man Englika i Stabäck, säger sig vara bördig på Englikebenning, läggande ett löst brev i rätten och vill med det bevisa sin börd (...). Efter rannsakan bestäms att Englika ska behålla på ena sidan om hyttbäcken all mark och skog till andra rösen och rågångar möter med halva hyttan och hyttström."*

1 *Beskedlig* betydde vid den här tiden klok och redig

På denna karta från 1698 kan vi identifiera tre hyttor och tre hamrar (smedjor). Väster om Snytenån som går från sjön Snyten ner till Åmänningen ser vi två hyttor och en hammare. Den mellersta hyttan *"Englikebänning hytta"* är den ursprungliga bergsmanshyttan med lämningar från 1300-tal och 1500-tal. Det är platsen för den nuvarande mulltimmerhyttan. Hyttan närmast Snytens utlopp anlades av Gyllenhöök 1681 och användes bara till 1714. Den låg mycket nära dagens orangeri.

Hyttan fick namnet Engelsberg och på en annan karta från samma år står *Engliksberg hytta*. Söder om nuvarande Sågholmen låg *Englikebennings hammare*, som kom till senast 1597. Smedjan rasade ihop så sent som 2010. Mittemot, på östra sidan ån, låg *Stabäcks hytta*, som anlades 1662. Mittemot Englikebennings hytta låg sedan den mellersta hammaren eller *Stabäcks hammar* från 1614. Den *Övre Hammaren*, (på kartan betecknad *Stabäcks hammar*) var från 1624. På denna plats ligger nu Herrsmedjan, som byggdes på 1800-talet.

Lantmäteriet .Historiska kartor. Geografisk karta Västervåla socken 1698.

Källor: Fornsök och *Engelsbergs bruk* av P. Norberg.

Bergsmännen i gamla Englikebenning

Den ovannämnde Jöns behåller sin gamla hävd med halva hyttan och hyttströmmen (se kartan).

Vi vet inte vad Englika här avser med bördsrätt. Hans påstående att vara besläktad med tidigare ägare kan gå ganska långt tillbaka, kanske till 1300-talet och Englika i brevet från 1371. Englika i Stabäck står som ensam ägare till hela Stabäck fram till 1558 och han betalade betydligt mer i skatt än den tidigare nämnde Jöns i Englikebenning.

I sammanställningarna för skatteindrivningen till Älvsborgs lösen 1571 stod ovannämnde Englikas son Engelbrekt Englikasson i Stabäck ensam för alla tillgångar. Det gjorde honom till den rikaste i Västervåla socken. Namnet Englika återkommer sedan med Englika Eriksson i Västanberg som på 1620-talet blir ägare av Långgärdet, vilket då var en utjord till Stabäck. Med utjord menas en obebodd jordbruksenhet.

Det finns alltså flera kända bergsmän *Englika* i Västervåla från 1300-talet och framåt, men det går inte att med säkerhet att säga vem som ligger bakom namnet Englikobyggning.

Några fakta om Engelbrekt Engelbrektsson

Rikshövitsmannen Engelbrekt Engelbrektsson föddes någon gång i slutet av 1300-talet. Han var fjärde generationen Engelbrekt som etablerat sig i Västmanland, men det finns inga säkra belägg var i Västmanland han föddes. Fadern Engelbrekt Englikosson uppträder 1392 i Västerås som frälseman och har adligt vapen. Engelbrekts farfar Englika Engelbrektsson levde 1367 och syns i det tidigare nämnda brevet från 1371. Att den första Engelbrekt kom till Sverige med intresse i bergsbruket råder inget tvivel om. Järnet var länge landets viktigaste exportvara.

Engelbrekt Engelbrektsson blev 1434 ledare för upproret mot den danske kungen Erik av Pommern. I historieskrivningen understryks det oftast att det var ett bondeuppror, men man bör ha i åtanke att det fanns ett brett missnöje med det danska styret. Erik inledde krig mot hansestäderna, som svarade med handelsblockad. Detta drabbade inte minst bergsmännen som exporterade järn via Hansan. Bergsmännen fick under denna period dessutom tunga pålagor. Stormännen retade sig på att kungen tillsatte danskar och tyskar att styra de svenska länen och kyrkans män på att kungen utsåg biskoparna, vilket tillkom domkapitlet. I Dalarna och Västmanland skapade fogden Jösse Ericsson ett särskilt stort missnöje. År 1433 utsågs Engelbrekt av bönder och bergsmän till hövitsman, att för kungen i Köpenhamn framföra klagomålen mot denne skatteutpressare och bondeplågåre. Engelbrekts möte med kungen ändrade inget. När dalkarlarna förlorat hoppet stormades och brändes borgen Borganäs i Dalarna. På kort tid tog Engelbrekt över och ledde ett regelrätt uppror. Folkhären kom till Stockholm där de slog läger på Norrmalm. Här uppnådde Engelbrekt en

I Västervåla kyrka sitter en minnestavla över Engelbrekt i rostfritt stål. Den invigdes 1936 då Engelbrektsminnet firades. Boken *Engelsbergs bruk* av P. Norberg gavs ut 1934, av samma anledning. I ett kapitel om Engelbrekts födelseort och släkt refererar författaren till historiker som funnit sannolikt att Engelbrekts farfar anlade Englikebenning. Argumenten var att det funnits flera Englika i bygden, att det var ett ovanligt namn och att Engelbrektarna tillhört en bergsmanssläkt. Norberg anför nya argument och avslutar kapitlet "*Vi kunna konstatera med en sannolikhet, som gränsar till visshet, att Engelsberg i Västervåla socken och Norbergs härad bör betraktas som Engelbrekts födelseort och jämte Stabäck som hemgård för en gren av hans släkt*". Boken skrevs på uppdrag av ägaren till Engelsbergs bruk, Axel Ax:son Johnson och utredningen framstår som tendentiös. Det var också Ax:son Johnson som skänkte minnestavlan till kyrkan. På tavlan uttrycks brukets koppling till frihetskämpen Engelbrekt dock mer försiktigt än i boken

fredlig och gynnsam överenskommelse med konung Eriks tyske hövitsman Hans Kröpelin. Att Engelbrekt var av tysk släkt kan ha bidragit till den förmånliga överenskommelsen.

Arbogamötet 1435 var höjdpunkten för den lågfrälse Engelbrekt som nu hade regentbefogenheter. Efter ett andra Arbogamöte 1436 mördades Engelbrekt av riddaren Magnus Bengtsson (Natt och Dag) på ön Göksholm i Hjälmaren på sin väg till Stockholm. Det skulle dröja nästan 100 år till nästa stora uppror mot danskarna. Då var det Gustav Vasa som gick i spetsen för dalkarlarna. Utan stöd från Hansan, som i praktiken hade handelsmonopol på Bergslagen, hade Gustav Vasa aldrig kommit till makten.

Krister Forsberg

Lars M. Larsson (1917 - 2021)

En hedersmedlem i Västervåla hembygdsförening

I sex decennier har ängelsbergarna kunnat njuta av att se Lars Larssons precisa, effektiva rodd mellan Oljeön och fastlandet. Vid landstigningen på ön efter en sådan roddtur vände sig Lars till sin passagerare med orden: "Tänk, Gudrun, i år är det precis 90 år sedan jag första gången klev iland på den här ön och jag tycker jag minns att det var sent på hösten".

Vid detta första möte med ön var Lars fem år - skulle fylla sex annandag jul och pappa Werner hade anställts som chef för oljefabriken. Nästa höst, 1924, började Lars i småskolan som då var inrymd i Elimkapellet. Efter två år där, fyra år i Bromsbo skola och fyra år i Enköping blev det realexamen och flytt till Örebro för tekniska studier.

Närhet till naturen har varit ett mantra i Lars liv och nyinflyttad i Örebro gick han med i en frisksportarförening och där mötte han Karin. De blev snart ett par som i mer än 80 år kom att inspirera och med stor respekt och kärlek forma varandra.

Efter värnplikt och praktik arbetade Lars bland annat på bruken i Fagersta och Kolsva. Som guide på Oljeön har jag från besökare förmedlat otaliga hälsningar till Lars - många från hans tidigare medarbetare på Sandvik AB.

Barnen Kersti och Hans växte upp i Jakobsberg och Sandviken med en tidvis frånvarande pappa som nu hade blivit en av Sandviks representanter utomlands. Några perioder äventyrligt - i Kongo och på Cuba - till exempel i Havanna 1959 då Fidel Castro tog över makten. Familjen fanns med i Hamburg och åren i Wien med upplevelser i konst, musik och natur blev en fantastisk tid.

Utrikestiden gav också Lars en perfekt tyska, god engelska samt grundkunskaper i spanska och franska.

Efter Lars pensionering flyttade de till Uppsala och där började ett aktivt 35-årigt pensionärliv. Med beundransvärd effektivitet läste Karin - som i så många år skött marktjänsten - in en fil.kand i idéhistoria och konsthistoria, där de viktiga uppsatserna handlade om arkitekturen i Ängelsberg och om Engelsbergskonstnärerna. Dessa kunskaper blev grunden i boken *Arkitekter i Ängelsberg - och världen* som Karin gav ut 2004.

Lars lämnade för en tid tekniken och använde sina insikter i tyska språket till vidare studier i tysk litteratur med fördjupning i Goethes dikter.

En del av underlaget till uppsatserna fann Karin i arkivet på Engelsbergs bruk. I detta arkiv har Lars via egna och andras studier tagit fram mycket av fakta för dagens guider - en 30-sidig nödvändig bas för guider på Oljeön samt en effektiv kortfattad text för visning av hyttan på Engelsbergs bruk.

Karin och Lars Larsson. Årets västmanlänningar 1998 och hedersmedlemmar i Västervåla Hembygdsförening. Foto Hans Larsson 1990.

I nära 40 år hade "Karin et Lars" tillbringat nästan all ledig tid på Oljeön när de 1989 flyttade till Ängelsberg som åretruntboende. Här blev de inspiratörer och kontaktpersoner i utställningarna "Nordiskt ljus i Engelsberg" och "Arborelius" samt vid uppstarten av Engelsbergs Konstgille med Skulpturparken. De var också aktiva inom Ekomuseum Bergslagen, föreläste om samhället Ängelsberg och dess historia samt var eftersökta guider på Oljeön och Engelsbergs bruk med herrgård.

För Karin och Lars var det en glädje att Kersti skrev en uppskattad bok om Oljeön, att Hans deltar i internationell verksamhet i oljehistoria och att de tillsammans organiserar Lars insamlade material i ett arkiv på Oljeön och aktivt arbetar i styrelsen för Oljeöns vänförening.

Lars uppskattade uttrycken "*Ängelsberg - modernt i alla tider*" och "*Oljeön - hightech modell 1875*". Här ville han läsa in att i vår bygd har tekniska innovationer och annan kultur använt naturen på rätt sätt.

Det var svårt för Lars att lämna lägenheten i Ängelsberg med den fantastiska utsikten över Åmänningen och Oljeön. Men han var nöjd med bostaden på Solliden i Västanfors, där han kunde se vattenblänket i Strömsholms kanal. Här fylldes tiden med SvD och klassisk eller nyutkommen litteratur och poesi. Eposet *Aniara* och klassisk musik fanns alltid med men Lars kunde också trivas med en stunds jazzmusik i kyrkan.

Varför var Lars så omtyckt av alla? Kanske var det hans förmåga att se det goda i livet, välformulerat kunna protestera mot felaktigheter och ha känsligheten att rikta kritiken mot företeelsen och inte mot personen?

Vi saknar Karin (1919 - 2017) och Lars på bibliotek, föreläsningar, konserter, årsmöten och fornminnesvandringar, men får minnas Lars ord:

"Tänk vilken tur vi hade som växte upp här och fick komma tillbaka hit som vuxna till en bygd med allt av naturupplevelser och kultur".

Gudrun Söderberg